



Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 13. februārī Nr. 1-12/1

Ziņojums par bērna tiesībām paust savu viedokli un tikt uzklausītam bērnu aprūpes centros

Viens no četriem¹ ANO Bērnu tiesības konvencijas pamatprincipiem ir ietverts konvencijas 12.panta pirmā daļā, kas nosaka, ka ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, jābūt tiesībām brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.

Sevišķi ir svarīgi nodrošināt, ka tiesības paust savu viedokli ir bērniem, kuri ir ievietoti ārpusģimenes aprūpes iestādēs, jo viņi ir īpaši ievainojamā stāvoklī, kura dēļ viņiem nereti ir ierobežotākas iespējas paust savu viedokli, nekā tiem bērniem, kuri dzīvo ģimenē. ANO Bērnu tiesību komiteja uzsver, ka bērni, kuri nonāk ārkārtas situācijās, būtu jāiedrošina un jānodrošina iespēja piedalīties savas situācijas un nākotnes perspektīvu analizē. Bērnu līdzdalība palīdz viņiem atgūt kontroli pār savu dzīvi, veicināt rehabilitāciju, attīstīt organizatoriskās prasmes un stiprināt identitātes apziņu².

Tādēļ tiesībsargs 2018.gadā ir pētījis, kādā veidā bērniem tiek nodrošinātas tiesības uz viedokli un līdzdarbošanos bērnu aprūpes iestādēs.

[1] Tiesībsarga veiktās aktivitātes

Tiesībsargs 2018.gada maijā nosūtīja vēstuli visām Latvijas bērnu aprūpes iestādēm, kurā lūdza sniegt informāciju par bērna tiesību uz viedokli īstenošanu iestādē. Tāpat arī Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja 9 bērnu aprūpes iestādes, kurās klātienē vērtētas bērna tiesības uz viedokli. Apmeklētās iestādes bija: Rīgas pašvaldības bērnu un jauniešu centra struktūrvienības “Ezermala” un “Apīte”, Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs, Bērnu nams-patversme Priedīte, Naujenes bērnu nams, SOS ciemats Valmierā, Jūrmalas pilsētas domas bērnu nams

¹ ANO Bērnu tiesību komiteja savā pirmajā sesijā 1991.gada 15.oktobrī uzsvēra konvencijas vispārējos principus, pēc kuriem jāvadās interpretējot un piemērojot konvencijas normas: diskriminācijas aizliegums (2.pants), bērna vislabāko interešu ievērošana (3.pants), tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību (6.pants), tiesības paust savu viedokli un tikt uzklausītam (12.pants).

² Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009): Bērna tiesības tikt uzklausītam, 126.punkts

“Sprīdītis”, Tiskādu bērnu nams un SIA "Bērnu Oāze" struktūrvienība "Mākoņkalns". Attiecīgi, pēc vizītēm, kopā sagatavotas 8 izvērtēšanas tabulas un vēstules iestādēm³, kurās tika apkopoti tiesībsarga novērojumi un rekomendācijas. Tādējādi ir gūts vispārējs priekšstats par Latvijas bērnu aprūpes centru labajiem piemēriem bērnu viedokļa noskaidrošanā un līdzdalības veicināšanā, kā arī, apmeklējot vairākas aprūpes iestādes, ir saskatīti sistemātiski institūciju trūkumi.

Tiesībsargs, balstoties uz ANO Bērnu tiesību konvencijas un Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr.12⁴ ietvertajām atziņām, kā arī uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu⁵ un veiktajām pārbaudes vizītēm bērnu aprūpes centros, izveidoja bērnu viedokļa izvērtējuma tabulu, kurā tiek vērtēts, kādā veidā iestāde nodrošina bērna tiesības paust savu viedokli, tikt uzklausītam un līdzdarboties.

Bērna viedokļa noskaidrošana un līdzdalības veicināšana tika aplūkota, ņemot vērā četrus bērnu viedokļa noskaidrošanas pamatprincipus⁶:

1. vai bērnam ir **pieejama vieta**, kur bērns var izteikties (domāta gan piemērota fiziskā telpa, gan arī bērnam piemērotas vides radīšana – bērnam ir atvēlēts laiks netraucēti tikt uzklausītam, kā arī personāls ir iepriekš sagatavojies un nodrošinājis, ka bērns var izmantot radīto vidi);
2. vai bērnam ir **ļauts izteikties un viņa viedoklis tiek cienīts** (vai bērns ir mācīts izteikt savu viedokli, vai viņš apzinās sava viedokļa nozīmīgumu);
3. vai ir **pieejama auditorija**, kura ir gatava bērna viedokli uzklausīt (vai iestāde ir noteikusi konkrētu mērķi bērna viedokļa noskaidrošanai, vai iestāde apzinās bērna viedokļa nozīmīgumu iestādes darba organizācijas pilnveidošanā);
4. vai bērna **viedoklis tiek pienācīgi ņemts vērā** un tas ietekmē iestādes darbu vai lēmumus (konkrēti iestādes piemēri, kādā veidā bērna viedoklis ir ietekmējis iestādes darbu, kā arī norādes par atgriezenisko saiti, ko saņem bērns pēc tam, kad ir izteicis savu viedokli).

Izvērtējuma tabulas beigās tika sniegts gala vērtējums par bērna viedokļa noskaidrošanu un līdzdalību iestādē, izdalot četras kategorijas, kurās uzskatāmā veidā ierindot katru iestādi:

- **bērna viedoklis netiek ņemts vērā** – bērna viedokļa noskaidrošana ir formāla un neietekmē iestādes darbu;

³ Izvērtējums netika sagatavots par SIA "Bērnu Oāze" struktūrvienību "Mākoņkalns", jo vizītes laikā, tika noskaidrots, ka iestādē norisinās vairāku kontrolējošo iestāžu padziļinātas pārbaudes saistībā ar iespējamām pārkāpumiem iestādes darbībā.

⁴ Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009): Bērna tiesības tikt uzklausītam, CRC/C/GC/12. Pieejams: <http://vvc.gov.lv/image/catalog/dokumenti/General%20Comment%20no.%2012.docx>

⁵ Konkrēti Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6., 7., 8., 9., 10., 13., 17., 24., 32., 54., un 70.panta otro daļu.

⁶ Tie izriet no Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr. 12 ietvertajām atziņām par bērna tiesībām tikt uzklausītam.

- **bērni tiek konsultēti** – bērniem tiek jautāts viņu viedoklis, bet paši bērni nepiedalās savas līdzdalības organizācijā vai arī jautājumu, par kuriem izteikt viedokli, izlemšanā;
- **notiek sadarbība ar bērniem** – bērni ir iesaistījušies viedokļa izteikšanas organizēšanā (ņēmuši dalību satura izvēlē un rezultātu analīzē);
- **bērnu vadīta un iniciēta dalība** – bērni paši ir iniciējuši, organizējuši un vadījuši procesu (ar pieaugušā vai bez viņa palīdzības, bet ne ar pieaugušā tiešu iesaisti).

[2] Tiesībsarga novērojumi un rekomendācijas

Kopumā bērnu līdzdalība un pašnoteikšanās (spēja un vēlme argumentēti paust savu viedokli un līdzdarboties) bērnu aprūpes iestādēs ir vērtējama kritiska. No astoņām iestādēm, kurām tika sniegts bērnu viedokļa un līdzdalības izvērtējums, tikai divās iestādēs bērnu līdzdalība vērtējama, kā sadarbība starp bērniem, piecās iestādēs bērnu līdzdalība tiek īstenota, lielākoties konsultējoties ar bērniem, savukārt vienā iestādē bērnu līdzdalība gandrīz nemaz netiek īstenota.

Tiesībsarga ieskatā institucionālā vide bērna līdzdalības veicināšanā ir pamatproblēma – pilnvērtīga bērnu viedokļa noskaidrošana un bērna līdzdalība ir iespējama tikai augot ģimenē. Tādēļ tiesībsargs arī turpmāk sekos līdzī valsts deinstitutionalizācijas procesam un bērnu tiesībām dzīvot labvēlīgā, ģimeniskā vidē.

Tomēr, kamēr valsts bērnu aprūpes iestādes turpina darboties, atbildīgajām pašvaldības un bērnu aprūpes iestāžu vadītājiem ir jāiegulda visi iespējamie resursi, lai iestāde īstenotu pēc iespējas ģimeniskai videi pietuvinātus pakalpojumus, tādējādi veicinot bērnu līdzdalību un pašnoteikšanos.

[2.1] Bērna aizbildņa īpašā loma, veicinot bērnu līdzdalību un pašnoteikšanos

Bērnu līdzdalības kritisko stāvokli iestādēs apstiprina arī pārrunas ar iestāžu vadītājiem, kuri bieži norādīja, ka iestādē dzīvojošie bērni ir neieinteresēti aktīvi līdzdarboties un paust savu viedokli par iestādē notiekošo.

Tomēr bērnu aizbildņu pienākums ir ne tikai nodrošināt bērniem iespēju paust viedokli, bet bērnu aizbildņiem un visiem citiem, kas ir atbildīgi par bērnu aprūpi un audzināšanu, ir pienākums veicināt bērnos līdzdalību, kā arī spēju veidot un arī izteikt savu viedokli. Apmeklējot bērnu aprūpes iestādes, ir novērots, ka iestādes vadība gaida no pašiem bērniem iniciatīvu un līdzdarbošanos, atsevišķi neplānojot konkrētas darbības un atbalsta pasākumus, kas bērniem palīdzētu mācīties formulēt savu viedokli, izteikties un līdzdarboties. Bērnus, sevišķi agrīnā vecumā, ir jāiedrošina izteikt savu viedokli un vēlmi līdzdarboties, kā arī ir jānodrošina nepieciešamie labvēlīgie apstākļi, lai bērns justos droši un būtu atbalstīts, izsakot savu viedokli.

ANO Bērnu tiesību komiteja mudina neīstenot simboliskas pieejas, kas dod iespēju bērnam tikt uzklausītam, bet neņem viņa viedokli pienācīgi vērā. Pieaugušo manipulācijas ar bērniem – piemēram, radot situācijas, kurās viņiem nosaka, ko viņi drīkst teikt, vai radot risku, ka bērna līdzdalība var radīt viņam kaitējumu – nav ētiska prakse, un šādu praksi nevar uzskatīt par ANO Bērnu tiesību konvencijas 12.panta īstenošanu. Lai līdzdalība būtu efektīva un jēgpilna, tā jāsaprot kā process, nevis kā viens atsevišķs gadījums. Visiem procesiem, kuros tiek uzklausīts vai piedalās bērns ir jābūt pārredzamiem, uz brīvprātības principa balstītiem, cieņpilniem un bērniem draudzīgiem.⁷

Bērnu līdzdalības veicināšana jau bērna agrīnā vecumā var veicināt bērnu sadarbību un mazināt iespējamus konfliktus starp bērniem un pieaugušajiem. Bērnu aprūpes iestāžu vadība nedrīkst pamatot bērnu līdzdalības trūkumu ar to, ka bērni paši neizrāda iniciatīvu, jo tas ir viens no bērnu aprūpes centrālajiem pienākumiem – attīstīt bērnam spēju līdzdarboties un paust savu viedokli⁸.

Tādēļ bērnu aprūpes iestāžu vadītājiem ir jāveic visas nepieciešamās darbības, lai bērnu aprūpes iestādēs tiktu veicināta bērnu līdzdalība.

Šobrīd atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem, bērnu aprūpes iestādes vadītājs vienlaikus ir arī likumiskais pārstāvis iestādē mītošajiem bērniem. Tiesībsarga novērojums, apmeklējot bērnu aprūpes iestādes, ir tāds, ka bērnu aizbildnis, iestādēs, kurās mīt daudz bērnu, nespēj nodrošināt bērniem individuālu attieksmi, kā arī, sarunās ar bērniem noskaidrots, ka bērni ne vienmēr var jebkurā brīdī sazināties ar savu aizbildni. Tādējādi esošā aizbildņa funkcija neatbilst bērnu labākajām interesēm, jo bērnam netiek nodrošināta viņa vajadzībām atbilstoša interešu pārstāvniecība, kā arī nav iespējams laikus pamanīt un īstenot visas bērna individuālās vajadzības. Šāda veida aizbildņa institūts prasa lielu atbildību no iestādes vadītāja, kurš katram bērnam individuāli īsteno aizbildņa funkciju. Vēl vairāk apgrūtināt šo aizbildņa institūtu ir nesaprātīgi un rada bērnu tiesību pārkāpumu riskus.

Vienā iestādē, ko apmeklēja tiesībsargs, novērots, ka iestādes vadītājs un bērnu aizbildnis ir vienlaicīgi arī iestādes sociālais darbinieks. Citā gadījumā, bērnu aizbildnis strādā “puslodzi” un vienlaikus ir arī internātpamatskolas vadītājs.

Tiesībsargs aicina atbildīgās pašvaldības un bērnu aprūpes iestāžu vadību neapgrūtināt bērna aizbildņa institūtu un paredzēt, ka amatpersona šajā amatā strādā pilnā slodzē, vienlaikus nedublējot citus amata pienākumus.

⁷ Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009): Bērna tiesības tikt uzklausītam, 132.-134.punkti.

⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pants nosaka, ka ārpusģimenes aprūpes mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, atbalsīt bērna centienus būt patstāvīgam.

[2.2] Bērnu sūdzību un priekšlikumu kārtība

Lielākajā daļā bērnu aprūpes iestāžu nav izveidota vai ir izveidota bērniem nepiemērota bērnu sūdzību un priekšlikumu kārtība, kā to paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrā daļa⁹. Gandrīz visas iestādes piemēro vai nu to pašu sūdzību kārtību, kas paredzēta visām personām, kuras nonāk saskarsmē ar iestādi (apmeklētāji, bērnu vecāki, personāls, bērni, kas mīt iestādē), vai arī izveidotā kārtība, kura paredzēta tikai iestādes bērniem, ir formāla un nav saprotama – tā satur vairākus sarežģītus terminus (kā piemēram, – “ar pakalpojumu saistītas problēmas”, “klients”, “nākamā līmeņa vadītājs”, “darba kārtība” u.c.).

Tikai divas bērnu aprūpes iestādes bija izveidojušas ne tikai bērnam saprotamu sūdzību un priekšlikumu kārtību, bet arī piemēroja to konkrētiem vecuma posmiem¹⁰, tādējādi padarot to bērniem pieejamāku, kā arī izstrādāja konkrētas vadlīnijas, kādā veidā šo kārtību padarīt bērniem zināmu. Viena no šīm iestādēm tika apmeklēta (SOS bērnu ciemats Valmierā) un tajā aptaujātie bērni, tai skaitā sākumskolas vecuma bērni, bija ļoti labi informēti par kārtību, kā arī varēja konkrēti norādīt, kuros gadījumos viņiem būtu vajadzība to izmantot. Nevienā citā no apmeklētajām iestādēm, kurā tika veiktas pārrunas ar bērniem, bērni nebija pietiekami informēti par iespēju iestādē izmantot šo sūdzību mehānismu. Taču lielākais rādītājs tam, ka kārtība ir pieejama, ir regulāri saņemtās sūdzības un priekšlikumi no bērniem un jauniešiem. SOS ciemats varēja norādīt vairākas sūdzības, kuras ir rakstījuši bērni, savukārt nevienā citā no apmeklētajām iestādēm, bērni neizmantoja iespēju sūdzēties vai informēt vadību par iespējamajiem konfliktiem iestādē.

Pilnvērtīga sūdzību un priekšlikumu kārtība ir nozīmīgs preventīvs rīks, kas var atklāt un tieši norādīt uz iestādes sistemātiskiem trūkumiem, kā arī novērst iespējamās vardarbības riskus un atrisināt konfliktsituācijas. Saprotama, pieejama un atklāta sūdzību un priekšlikumu organizācija norāda uz iestādes atvērtību un vēlmi risināt problēmas, kā arī uzlabot savu sniegumu. Bērnu aprūpes iestāžu vadītājiem ir jāiegulda papildu resursi, kas veicinātu bērnu vēlmi iesniegt sūdzības vai priekšlikumus, īpašu vērību pievēršot bērna iedrošināšanai (par to, ka iesniegtās sūdzības nekādā veidā nepasliktinās viņa stāvokli iestādē, bet tieši otrādi, iespējams, uzlabos viņa labklājību) un atgriezeniskās saites sniegšanai (lai bērns izprot, ka un kādā veidā viņa viedoklis ir ticis pienācīgi ņemts vērā).

Bērnu aprūpes iestādēm ir jāpilnveido esošo sūdzību mehānismu, padarot to bērniem zināmu un pieejamu un tās izveidē iesaistot bērnus.

⁹ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otro daļu bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu tādu iestāžu vadītājiem, kurās uzturas bērni, ir pienākums noteikt bērnu sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību un padarīt to bērniem zināmu un pieejamu.

¹⁰ SOS bērnu ciemats Valmierā un SOS bērnu ciemats Īslīcē ir izveidojuši divas atsevišķas kārtības – “Pastāstī mums, ko tu domā un kā tu jūties”, kas domāts bērniem un “Vadlīnijas, kādā veidā bērni un jaunieši var iesniegt sūdzības, priekšlikumus un pateicības – Informēt bērnus “lai mazinātu konflikta eskalācijas un vardarbības riskus”

[2.3] Bērnu uzturēšanās apstākļi

Lielākajā daļā no apmeklētajām bērnu aprūpes iestādēm novērots, ka iestādes vadība cenšas īstenot darbības, kas mazinātu institucionālo sajūtu bērniem un pietuvinātu bērnu uzturēšanās apstākļus ģimeniskai videi. Nodrošinot bērniem pēc iespējas drošāku un ģimeniskāku vidi, bērni varēs vieglāk paust savu viedokli un līdzdarboties. Sarunās ar bērniem novērots, ka visaktīvāk iesaistās un savu viedokli pauž tie bērni, kuri dzīvo iestādēs, kuras organizē savu darbu, pakārtojoties bērnu, nevis iestādes vajadzībām.

Tomēr dažas iestādes **īsteno novecojošas institucionālās prakses**. Pirmkārt, no apmeklētajām iestādēm, trijās **vienas ģimenes bērni tiek šķirti dažādās grupās**. Bērni, kuri iepriekš ir dzīvojuši vienā ģimenē, labāk un drošāk jūtas viena otra klātbūtnē, sevišķi tas ir svarīgi maza vecuma bērniem. Ir svarīgi nodrošināt, ka šī saskarsme starp bērniem un māsām notiek vienas grupas ietvaros, līdzīgi kā tas notiktu, ja bērni dzīvotu vienā ģimenē. Šķirot bērnus, bērni ar laiku zaudē savas ģimeniskās saites. Tiesībsargu priecē, ka aizvien vairāk bērnu aprūpes centri ir atteikušies no prakses iestādē šķirt brāļus un māsas atsevišķās grupās, turklāt dažas iestādes, gadījumos, ja brāļi vai māsas savā starpā ir agresīvi, ar psihologa palīdzību veicina viņu saskarsmi.

Šim jautājumam ir jāpieiet no bērnu vislabāko interešu skatpunkta, nevis no iestādes darba organizācijas puses. Vienas ģimenes bērnu šķiršana ir pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos, ja citādi būtu apdraudēta bērnu veselība un attīstība.

Nav pieļaujama arī **pārāk lielu grupu veidošana**. Saskaņā ar 2017. gada 13.jūnija Ministru kabineta noteikumiem Nr.338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 39.punktu, lai bērnu aprūpes iestādes nodrošinātu pēc iespējas ģimeniskai videi pietuvinātu sociālo pakalpojumu, aprūpē esošo bērnu skaitam vienā grupā nevajadzētu būt lielākam par astoņiem bērniem, izņemot, ja visi grupā esošie bērni ir brāļi (pusbrāļi) un māsas (pusmāsas). Saskaņā ar šiem noteikumiem brāļu un māsu šķiršana ir pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos (40.1.apakšpunkts). Aprūpes iestādēs, veidojot pārmērīgi lielas bērnu grupas, palielinās riski, ka bērnam netiek nodrošinātas tiesības uz viņa individuālo interešu izvērtēšanu, tiesības izteikt savas domas, tiesības uz individualitāti, kā arī tiesības tikt pasargātam no jebkāda veida vardarbības un tiesības uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas ir pretrunā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma pamatprincipiem¹¹.

Vēl viena iestādes organizatoriska īpatnība, kas attiecas uz bērniem pēc iespējas ģimeniskākas vides veidošanu, saistās ar bērnu ēdināšanu. Tiesībsargs aicina bērnu aprūpes iestādes izvērtēt iespēju **atteikties no centralizētas ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanas** un tā vietā gatavot bērniem ēdienu atsevišķi katrā grupā, procesā (produktu iegādē un apstrādē) iesaistot arī pašus bērnus, kā arī, pēc iespējas un, ņemot vērā vecumam atbilstošas uzturvērtības un vielas, kas nekaitē bērna veselībai, saskaņot ēdienkarti ar bērnu vēlmēm. Ēdienu

¹¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 4., 6., 7., 8., 10. un 13.pants.

gatavošana atsevišķi katrā grupā veicinātu ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu nodrošināšanu iestādē¹². Lielākā daļa no apmeklētajām bērnu aprūpes iestādēm ēdienu negatavo centralizēti, vai arī vismaz virzās uz to (paredzot, ka iestādē dažas reizes nedēļā ēdiens tiek pagatavots kopīgi ar bērniem un atbildīgo audzinātāju). Negatavojot ēdienus centralizēti, bet gan atsevišķi katrā grupā, bērnu aprūpes iestādēm ir lielāka brīvība, pielāgot ēdienkarti bērnu vēlmēm¹³.

Lai arī šobrīd ir spēkā pārejas periods, kura laikā pašvaldības un bērnu aprūpes iestādes var savlaicīgi sagatavoties, lai aprūpē esošiem bērniem nodrošinātu ģimeniskai videi pietuvinātu sociālo pakalpojumu¹⁴, tiesībsargs aicina sekot citu iestāžu labajiem piemēriem un jau tagad nodrošināt, ka grupās brāļi un māsas netiek šķirti, tajās nav vairāk kā 8 bērni un ēdienu gatavošana nenotiek centralizēti.

[2.4] Institucionālie šķēršļi bērnu patstāvības veicināšanai

Tiesībsargs jau minēja dažus institucionālos šķēršļus, kas ierobežo bērna līdzdalības veicināšanu. Taču, apmeklējot vairākas bērnu aprūpes iestādes, tiesībsargs ir novērojis, ka dažas iestādes rada īpašus bērnu patstāvību ierobežojošus apstākļus, kas ir pretrunā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pantā noteikto ārpusģimenes aprūpes mērķi, kas nosaka, ka ir jāatbalsta bērna centieni būt patstāvīgam.

Piemēram, **nerespektējot bērna privāto telpu**. Dažās aprūpes iestādēs bērniem tiek noteikti reālajai dzīvei nesamērīgi noteikumi, attiecībā uz viņu privātās istabas iekārtojumu – neļaujot bērniem pašiem iekārtot savas istabas, bez bērna atļaujas, ieejot viņa privātajā istabā un aiztiekot viņa privātās mantas (tās sakārtojot pēc saviem ieskatiem)¹⁵, aizslēdzot bērnu privāto istabu durvis un izsniedzot atslēgas pēc bērnu pieprasījuma, u.c. Šāda rīcība, lai gan ir neiedomājama citās aprūpes iestādēs, dažās tiek īstenota arī pret pusaudžiem.

Tāpat arī tiesībsargs ir novērojis, ka, lai gan šāda prakse nav izplatīta starp visām bērnu aprūpes iestādēm, dažās bērnu aprūpes iestādēs bērni nevar paši sev iegādāties/ izvēlēties drēbes, higiēnas vai citas personīgās preces – tās tiek iegādātas iepirkuma veidā un bērniem izdalītas.

Tāpat arī bērniem nav iemaņu kādā veidā pašiem pagatavot ēdienu (tai skaitā izvēloties un iegādājoties atbilstošus produktus), jo ēdiens tiek gatavots centralizēti iestādē, līdzīgi kā tas notiktu izglītības vai ārstniecības iestādē.

¹² Saskaņā ar 2017.gada 13.jūnija Ministru kabineta noteikumiem Nr.338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 42.punktu bērnu aprūpes institūcijām būtu jānodrošina, ka iestādē bērnu grupām nav kopīgu sanitāro telpu, virtuves telpu un sadzīves telpu.

¹³ Saskaņā ar 2012.gada 13.marta Ministru kabineta noteikumiem Nr.172 "Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem" 5.1.punktu bērnu aprūpes iestādēs, kurās bez vecāku gādības palikušajiem bērniem tiek nodrošināta ģimeniska vide, ēdiena gatavošana var nenotikt centralizētajā virtuves blokā un tādējādi iestādei nav jāpiemēro šo noteikumu 3.pielikumā minētās uztura normas.

¹⁴ 2017.gada 13.jūnija Ministru kabineta noteikumiem Nr.338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 187.punkts.

¹⁵ Tādu rīcību no aprūpes iestāžu personāla puses ir novērojuši Tiesībsarga biroja darbinieki savu apmeklējumu laikā.

Dažas iestādes neiesaista bērnus iestādes pasākumu organizēšanā, nedodot iespēju pašiem bērniem izlemt par to pasākumu saturu, kā arī lemt par to, kādas vietas bērni kopīgi varētu apmeklēt.

Tāda veida šķēršļi, ko uzliek bērnu aprūpes iestāžu vadītāji un darbinieki, neveicina bērnu patstāvību, bet tieši pretēji, to kavē, kā rezultātā bērns, atstājot iestādi, nav spējīgs īstenot ļoti svarīgas pašaprūpes prasmes – spēt rīkoties ar naudas līdzekļiem, spēt iegādāties pats sev atbilstošu apģērbu, iegādāties un pagatavot ēdienu, organizēt savu dzīves ikdienu u.c. darbības.

Apmeklējot iestādes, savstarpējā saistība starp bērnu vēlmi un spēju izteikt savu viedokli un līdzdarboties iestādē un iestādes aktīvo darbību, veicinot bērnu patstāvību, ir acīmredzama. Tās iestādes bērni, kurās iestādes aktīvi iesaistās, lai bērniem nodrošinātu pēc iespējas vairāk brīvību, pašnoteikšanos un viņu iesaisti, varēja pēc iespējas precīzāk noformulēt savas vēlmes, nākotnes ieceres un paust savu viedokli.

Tiesībsargs aicina pašvaldības un bērnu aprūpes iestādēs veikt visas nepieciešamās darbības, lai veicinātu bērnos patstāvību, sevišķi, atbilstoši viņu vecumam un brieduma pakāpei, nodrošinot viņiem iespēju pašiem iegādāties un izvēlēties sev apģērbu, higiēnas preces un citas privātās lietas, kā arī dodot iespēju pašiem iegādāties pārtiku un gatavot ēdienu, iekārot pēc saviem ieskatiem savu istabu un cienīt bērnu privāto telpu.

Tiesībsarga priekšlikumi bērnu aprūpes iestādēm

Tiesībsargs saskaņā ar pilnvarām, kas ir noteiktas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.²panta 3.punktā¹⁶, aicina bērnu aprūpes iestādes un pašvaldības, kuru pakļautībā ir šādas iestādes, veikt sekojošas darbības:

1. Rūpīgi iepazīties ar visām šajā ziņojumā ietvertajām tiesībsarga rekomendācijām un veikt nepieciešamās darbības, lai tās īstenotu.
2. Veikt savas bērnu aprūpes iestādes bērnu viedokļa pašvērtējumu, sekojot šim ziņojumam pielikumos pievienotajām norādēm.
3. Turpmāk bērnu aprūpes iestādē īstenot visas nepieciešamās darbības, lai veicinātu sadarbību ar saviem iestādes bērniem.
4. Iepazīties ar tiesībsarga sagatavoto bērnu aprūpes iestāžu labās prakses apkopojumu un vērtēt iespējas tās īstenot arī savas iestādes darba organizācijā.

Tiesībsargs sagaida no bērnu aprūpes iestādēm un atbildīgajām pašvaldībām turpmāko apņemšanos nodrošināt to, ka bērnu aprūpes iestādes centrālais darbības mērķis ir pakārtot savu organizatorisko struktūru bērnu vajadzībām, īpašu vērību pievēršot bērna viedokļa pienācīgai noskaidrošanai un viņa līdzdalības veicināšanai.

¹⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.² panta 3.punktās nosaka, ka Tiesībsarga birojs iesniedz priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu.

Pielikumā:

1. Bērnu viedokļa izvērtējuma tabula uz 3 lpp.
2. Bērnu viedokļa izvērtējuma tabulā iekļautā bērna iesaistes izvērtējuma skaidrojums uz 3 lpp.
3. Tiesībsarga novērojumu un labās prakses apkopojums uz 5 lpp.

Tiesībsargs

J.Jansons